

O‘ZBEK SHE’RIYATIDA INVERSIYA HODISASI

Suxanberdiyeva Sitora Sanjar qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

E-mail: missbsivd@gmail.com

ANNOTATSIYA

Inversiya deb gap bo‘laklarining o‘rin almashini, gap bo‘laklarining ma'lum bir maqsad bilan o‘zgarishi hodisasiga aytiladi. Badiiy uslubda shoir nutqini jonli nutqqa yaqinlashtirishda foydalaniladi. Inversiya orqali nazmda emotsiyani ask ettirish mumkin

Kalit so‘zlar: inversiya,ega va kesim munosabati, kommunikativ rol, lirik qahramon, emotsiya.

ABSTRACT

Inversion refers to the phenomenon of the exchange of parts of a sentence, the change of parts of a sentence with a certain purpose. In the artistic style, it is used to bring the poet's speech closer to live speech. Emotion can be expressed in poetry through inversion

Key words: inversion, relation of possessor and participle, communicative role, lyrical hero, emotion.

KIRISH

Sheriyat so‘zning sehrli jozibasi, inson ruhiyatiga ta‘sir ko‘rsata oladigan darajadagi ko‘tarinkilikdir. She‘larda insonlarning tuyg‘ulari eng baland pardalarda kuylanadi. Shuning uchun nazmda musiqiylik kuchli bo‘ladi. Ba‘zan ritmik pauza yoki musiqiy zarb orqali she‘rdagi kulminatsion holatlar tasvirlanadi. Zero, she‘riyatda inson ruhiyati o‘z aksini topadi. Shuning uchun nazmni odatiy qolipga solib bo‘lmaydi.

ASOSIY QISM

She'riyatda sintaksisning doimiy qolipidan ko'ra, inson tuyg'ulari jilvasi va kechinmalarini tasvirlash ustun turadi. Shubhasizki, bundan hollarda inversiya hodisasi yuzaga keladi. Tilshunoslikda inversiya gap bo'laklarining odatdagi tartibi o'zgarishi hisoblanadi. Inversiyada muloqotning hissiy ekspressiv komponentini amalga oshiriladi. Bu holatga ijobiy munosabat bildirish mumkin, chunki she'rda ifoda etilayotgan tuyg'u va kechinmalar insonga to'g'ridan-to'g'ri bayon etilmaydi, balki qalbga kirib borishi uchun past-baland notalarni tanlaydi. Bu kabi hodisalar shoir tomonidan ongli yoki ongsiz ravishda hamisha e'tiborga olinadi, aks holda uning asari tinglovchiga yetib bormaydi, demak, estetik sohadagi harakat va o'ziga xos muloqot sodir bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytganda, bu yerda kommunikativ rol kam, bizga nutqning ta'sirchan yoki tasviriy roli ham kerak, bu o'quvchining fantaziya va his-tuyg'ularini faollashtiradi.

*Ajab, qatra yosh yo'q bu kun ko'zimda,
Ko'ksimda yo'q zarra alamdan tugun.
G'am emas, shodlik bor, qara ko'zimda,
Seni qutlagani kelganman bugun.
(Erkin Vohidov)*

Mazkur parchada inson kechinmalarini aks ettirish maqsadida inversiyadan foydalaniladi. Ajab, qatra yosh yo'q bu kun ko'zimda – ajab, bu kun ko'zimda qatra yosh yo'q(odatiy qolip); Ko'ksimda yo'q zarra alamdan tugun – ko'ksimda alamdan zarra tugun yo'q(odatiy qolip); G'am emas, shodlik bor, qara ko'zimda – qara, ko'zimda g'am emas, shodlik bor(odatiy qolip);Seni qutlagani kelganman bugun – bugun seni qutlagani kelganman(odatiy qolip); She'riyatda gap bo'laklarining almashinuvi o'zaro muvofiq bo'lgan hollarda kutilgan natijaga erishiladi. Qoliplardagi tartibning o'zgarishi sintaksisdagi o'zgarish hisoblanib, ijobiy mazmun kasb etadi. Ega va kesim munosabatlaridagi o'zgacha yondashuv, kesimning gap oxirida emas, gapning boshida(o'rtasida) kelishi inversiyaning yorqin dalilidir.

Seni qutlagani **kelganman** bugun.

Bugun seni qutlagani kelganman. O‘zbek tilida kesim har doim gapning oxirida keladi.(mustasno holatlardan bo‘lak) bu qoidaning mustasno holati aynan inversiya hodisasidir. Garchi kesim gapning oxirida kelmasa-da, nazmda o‘zining go‘zal ifodasini topadi.

*Eshilib, to‘lg‘anib ingranadi kuy,
Asrlar g‘amini so‘ylar «Munojot».
Kuyi shunday bo‘lsa, g‘amning o‘ziga
Qanday chiday olgan ekan odamzod!
(Abdulla Oripov)*

Ma'lumki, “Munojot” - o‘zbek mumtoz musiqasi tarixida juda katta o‘rin tutadigan asarlaridan biri. Uning ohangida g‘amginlik, inson qalbiga mahzunlik beradigan dard bor. Shu dard tufayli lirik qahramon ko‘ziga yosh keladi, bag‘ri tilkalanadi. Shoir shuni mulohaza qiladi.

O‘quvchini fikrga chorlaydi. Asrlardan oshib kelgan g‘am va alamlardan kuy paydo bo‘lgan. Kuy, qo‘shiq va she'r hamisha inson dardi, qalb holatining in'ikosi tarzida dunyoga keladi.

*Eshilib, to‘lg‘anib ingranadi kuy
Asrlar g‘amini so‘ylar “Munojot”*

Kuy eshilib, to‘lg‘anib ingranadi, “Munojot” asrlar g‘amini so‘ylaydi;

*Kuyi shunday bo‘lsa, g‘amning o‘ziga
Qanday chiday olgan ekan odamzod!*

Kuyi shunday bo‘lsa, odamzod g‘amning o‘ziga qanday chiday olar ekan!

So‘nggi misralarda ega va kesimning o‘rni almashganligini ko‘rishimiz mumkin:**chiday olgan ekan odamzod**. Shoir o‘z faryodini to‘laqonli yoritish maqsadida inversiyaga murojaat qilgan. Gap bo‘laklarining o‘rin almashinuvi adabiy asarning qimmatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari ba'zi she'rlarda inversiya hodisasi kuzatilmaydi. Ularda gapbo‘laklari o‘rin almashmasligi ham mumkin.

Mana, qimmatligim, yana bahor kelib,

Seni izlab yurdi, kezdi sarsari

(Zulfiya)

XULOSA

Inversiya tinglovchining diqqatini jalb qilish uchun gapning bir bo‘lagini boshqa bo‘laklardan g‘ayrioddiy joyga qo‘yish orqali namoyon bo‘ladi. Gapning boshi, albatta, tinglovchining e‘tiborini tortadi. Shuning uchun she‘riyatda sintaksis qoidalari biroz chetlab o‘tiladi. Gap bo‘laklari o‘z vazifasida keladi, faqat ularning tartibi o‘zgaradi. Bu bilan qatordagi qaysidir so‘z ko‘proq urg‘u oladi. Talaffuz jarayonida esa emotsiyani aks ettirishda, kulminatsiyani namoyon etishda inversiyaning o‘rni beqiyos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <http://hozir.org/tili-va-adabiyoti-universiteti.html?page=117>
2. <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-94777-1.html?page=4>
3. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Inversiya>